

עם זה שאיפתה, ביודעים ובלא יודעים, צריכה להיות מופנית להשקפה דתית, לאמונה שלמה, לרצון כביר ואמיץ לחדש את יסודות החיים, הפרטיים והצבוריים-המדיניים, מתוך עמקי תורת ישראל. תורת ישראל כמנוף גדול לממוש תכלית ומטרה היסטורית, שתורת המדות ועבודת הבורא תהיינה עמודי התווך שבה.

יצירה זו תמצא נימים חדשות ונעימה חדשה. זהו "שירו לד' שיר חדש", זוהי תהיה "שפה ברורה" לשמים החדשים, ולארץ החדשה יהיה מקביל בטוי חדש. המחשבה תגלה אפקים חדשים, השירה תתבטא בחרוזים שלא נשמעו עדיין. חיינו יהיו צנועים מאונס וצורך, אך גם מרצון. דברינו יהיו שקולים ומדודים. ניכרים יהיו דברי אמת, פנימיות שלא זכו לה עד היום, תשתלט ביצירתנו. חמימות, שתהיה מורגשת רק למחונני הרגש, תהיה שרויה במעשי ידי היוצרים. שוב יתעוררו מנגינות שיזכירו לנו את ספר תהלים, חכמה תתגלה — ויניקתה ממשלי ואיוב; חזון יתחדש שעקבות ישעיהו הנביא יודעו בו. חדש מלא ישן, ישן בקנקנים חדשים.

אין אנו יודעים כיום את טיב החדש. ואילו ידענו, כי אז לא היה משום חדש במה שתגלה בקרוב. העיקר לפתוח את הלב לחזון שיבא, להתחדשות כי תחדש ולהיות מוכן לקדם את פני העולם הבוקע מתהומות העולם השוקע בברכה, בצפיה. מי שאינו מאמין שחבלי לידה של תקופה חדשה עם יצירה חדשה ממשמשים ובאים, — אינו בין מפלסי הנתיב. אך מי שמתכוון ומתקדש לקראת היום הגדול שיפתיענו ביצירותיו ומתנותיו, הוא יתנער עם אזרחי העתיד ויהיה בין אלה הזכאים ששמם ייקרא על התחיה והיצירה.

דר. חיים חונה

מגזע רש"י

יחוס משפחות אחדות מרש"י נודע לנו רק מהמאה הטיז.

הודעה זו בנוגע למשפחת טריויש נמצאה בס' ברכת אברהם, שהופיע בשנת רפ"ד. בנוגע למשפחות לוריא ושפירא מודיע את הקשרים עם רש"י המהרש"ל בהקדמת תשובותיו משנת של"ה, על סמך מכתב היחס מאלזס, שגם הוא אינו מגיע רק למאה הי"ד. ושתי משפחות האלה מתקשרות עם רש"י רק ע"י התחתנות עם משפחת טריויש בסוף המאה הארבע עשרה. ויותר מאוחר עוד מכתב היחס של משפחת מרדכי יפה. מאחר שהמשפחות לוריא ושפירא טוענות, שהן מתיחסות לגזע רש"י ע"י התחתנות עם משפחת טריויש, הדרך הנכונה תהיה לחקור ולראות, אם אפשר למצוא השתלשלות בני משפחת טריויש עם משפחתו של רש"י.

אבל צריכים לשאול שאלה קודמת: מאיזה זמן נודעה לנו ההבטאה טריויש בצורה טריויש. ז. א. Treves? גם עיר מולדתו של רש"י Troyes, נכתבה טריויש או טריוש, וקראו לה בזמן רש"י טריויש = Troies. הרומאים קראו לעיר Trece. עוד במאה הי"ג הם מכנים לרש"י Salomo Treceensis וכותבים, שהוא נקבר ב-

Trecis (2). וקל להבין את המעבר מ- Treci ל- Treis = טריש, לטרייש Treves (3). על המלה טרייש בבטוי Treves כתבתי שורות אחדות במאמרי על יוסף שלצשטט בירחון 1 (1937) Zeitschrift f. Gesch. d. Juden in Deutschland Heft 7 ושם הבעתי דעתי, שההבטאה זו מוצאה מעיר Treviso על יד ויניציאה שבאיטליה. באמת ישנן משפחות אחדות, שקראו לעצמן בשם טרוישא וגם טערוויו, ככה היה השם Treviso בפי הגרמנים. אבל כנראה המלה Treves בהמצאו בפעמים הראשונות היתה רק ההבטאה מטרייש — טרויש. והשתנתה לטרייש Treves (4). אפילו בסוף המאה הי"ד לא קראו בני המשפחה לעצמם בשם טרייש. כי בשו"ת ריב"ש נמצאות הרבה שאלות ותשובות, ביחוד על המלחמה בנוגע לרבנות בצרפת (סי' קצ"ג, רי"ב, רי"ג, רס"ח, רס"ט, ר"ע, רע"א ורע"ב, ובשו"ת ריב"ש החדשות סי' י"א וחתומות בסי' ל"ב ובסי' כ"ט). ואין מקום אחד שם שנקראה המשפחה בשם טרייש, לא מבני המשפחה עצמה ולא מאחרים. איך אפשר לבאר את זה — בסוף המאה הארבע עשרה? ועוד זה מוזר, שאף פעם אינם מזכירים, שהם מגזע רש"י. אע"פ שמביאים לפעמים את פירוש רש"י. וגם בשו"ת תשב"ץ חלק שלישי סי' ע"ח אין זכר לטרייש ואין זכר למשפחת רש"י. כמו שהדבר ידוע לנו עד עכשו, היה הראשון, שחתם את עצמו בשם טרייש, יוסף בן מתתיה (5). ובכן נחוץ הוא לגסות, אם אפשר למצוא הקשר בין אלה שנקראו בהחלט בשם טרייש עם משפחת רש"י. לבירור הענין ארשום כאן את אילן היחס לבית טרייש, עד כמה שנראה לי כקרוב לאמת מתוך המקורות.

משה, תלמידו של רש"י

מתתיה הגדול בפריש

יחיאל

בערך 1220

משה

יוסף

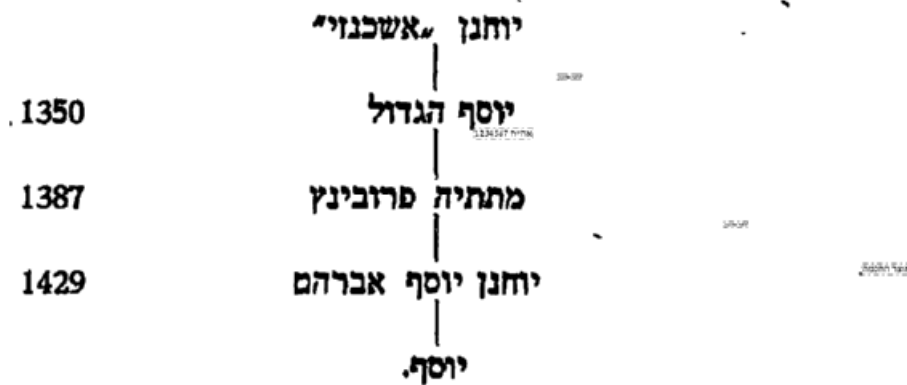
מתתיה

אברהם מטריאש

(3) 457/458 (1933) 77.MGWJ

(8). ג. ברילל בספר שנתי שלו 1,90 אומר: ר' יוסף בן ר' יוחנן היה הראשון, שנשא את השם Treves אבל יש להוסיף: מי קרא לו בשם זה, הוא בעצמו? לא אלא הסופרים מהמאה הטי' והטי"ו. (ע' שם עוד עמ' 88).

(4) גם בימינו אותה הצרה בנוגע לנקוד התנועות והגיעה לידי כך, שא"א לעתונינו למסור בדיוקנות לקוראים שמות מפורסמים וביחוד מעמים זרים.
(5) ע' עליו מאמרי בירחון לתולדות יהודי גרמניה שהוכרתי למעלה.

על האחרון, ר' יוסף בן ר' יחנן, אומר ריאטי (מקדש מעט עמ' ק"ד): „ובנו (של ר' יחנן) הרב ר' יוסף נסמך אחריו והיה דול' שנים עשר ברבנות מאב לבן. לזה מתאים מספר הדורות באילן היחס שרשמתי: י"ב דורות.

מאיו חוליה בשלשלת הזאת מתחילה הקרבות עם משפחת רש"י? כבר רשב"ם ורבנו תם קוראים לר' יחיאל בפריש בזמנם „קרובי“. ועל זה ועוד על מקום אחר נחזור בהערות הבאות, שתסבירנה את אילן היחס⁶.

(א) למשה, תלמידו של רש"י, ע' גרוס, גלליה יודאיקה עמ' 508, וגם 226. (ב) לשלושה הדורות הבאים: מתתיה בפריש⁷, ר' יחיאל⁸ ור' משה בפריש. במחזור ויטרי (מקיצי נרדמים ע"י הורוץ) עמ' ר"ז מסופר: „בפריש הלשינו פעם אחת משומדים אל המלך על כל ישראל... וקרא אל הרב ר' משה בן ר' יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפריש“⁹. (1) וזה הרב ר' משה חי בערך בשנת 1230. המהרי"ק (בסי' צ') חושב, שהיה מורה של אור זרוע בפריש¹⁰. (2) ר' יחיאל בן ר' מתתיה ואביו של ר' משה חי בערך בשנת 1180. רשב"ם (באור זרוע עמ' קלח) מספר: „נשאתי ונתתי בדבר בפני זקני פריש, הגאון ר' מתתיה וקרובי ר' יחיאל וכו'“ וגם רבנו תם בס' הישר (הוצ' מקיצי נרדמים ע"י רוזנטל סי' ל"ד) אומר בתשובתו לשלשה אנשי מופת בפריש: קרובי הרב ר' יחיאל, ושם (סי' כ"ד עמ' מ"א): „ומעשה היה מהחתן ר' יחיאל לפניך ודנתי לפניך“. פה שומעים בפעם הראשונה על קרבות משפחת רש"י עם בן אחד של בית טרויש, והוא ר' יחיאל מפריש, שנוכח בשו"ת מהר"ם רוטנבורג (הוצ' בודפשט תרנ"ה, דף קנ"ט): וכן העיר רבנו יוסף קרא, שראה בפני רבינו יחיאל מפריש. (3) מתתיה הגדול בפריש, אביו של ר' יחיאל, חי בערך בשנת 1150. ז. א. בזמנו של רבנו תם ורשב"ם זמן מה אחריהם¹¹. ואח אחד שלו היה יוסף בן משה מטרויש¹².

(ג) יש לשער, שאחד מבניו של ר' משה מפריש היה יוסף בן משה¹³. וזה ר' יוסף בן משה מטרויש הוא הנקרא הרב פורת (ס' הישר סי' י"ד הערת המו"ל פ. רוזנטל). וממה שכתב אברהם אפשטיין¹⁴, שיוסף פורת הזה הוא נכד של

⁶ מספר ב סעיף 2, וגם מספר ג.

⁷ ככה הצורה הנכונה לכתיבת העיר פריש. מדוע עוד היום העתונים כותבים „פאריז“ או דומה לזה, אין להבין.

⁸ (א) 136 (1904) 48 WELLESZ, MGWJ

⁹ Gross, Gallia Judaica 514 ועיין למעלה סעי' 2.

¹⁰ Gross Gallia Judaica 238

¹¹ מספר התרומה. Zeitschrift für Hebr. Bibliographie 13, 119. MGWJ

¹² 53 (1909) 598 MGWJ 41 (1897) 474

הרשב"ם, גמצאת שוב ראיה, שלמשפחה הזאת היו קשרים ישרים עם רש"י. וגם ל. צונץ — במאמרו על רש"י — (12) מזכיר, שיוסף פורת היה בן של רשב"ם וממשיך: "Weiter reichen die Nachrichten von Raschis Gesechlecht in absteigender Linie nicht".

אמנם אחרים דוחים את הטענה הזאת. ואני כבר מרשה לי להעיר כאן: על סמך העובדות האלה שרת"ם ורשב"ם קראו לאחד מבני המשפחה "קרובי" ושאו"ל ר' יוסף פורת היה קרוב למשפחה ועוד שהיו בני המשפחה הזו מטרזיש — חושבני שיכולים לומר בצדק: משפחת טרויש היא מגזע רש"י. בן אחד של ר' יוסף היה ר' משה בר יוסף (מחזור ויטרי עמ' 37). ואולי היה לר' יוסף עוד בן שני, ר' יחיאל בן ר' יוסף, זהו ר' יחיאל מפריש הידוע (13).

(ד) בנו של ר' יוסף בן משה היה ר' מתתיה, אבל צריכים להוסיף: אולי עליו נאמר בספר הנייר (14): "הוא עובדא בבית הר' אברהם מטריאש (= טרויש). שקבל מאביו הר"ר מתתיה נכדו של רבינו מתתיה הגדול מאשכנז". וברור הדבר, שלעיתים קרובות אינם מתכוונים במלה נכד דוקא לדור השלישי. הוא חי בערך בשנת 1280.

(ה) ושוב אולי שני. דור אחרי ר' אברהם בן מתתיה היה ר' יוחנן. אותו מזכיר בעל שערי ציון בסוף ספרו: "ובפריש החכם ר' מתתיה בן כבוד הרב הגדול ר' יוסף בן הרב ר' יוחנן אשכנזי, והוא קבל מאביו ומאמו, וקבל גם כן מהרב רבנו פרץ הכהן נ"ע ומהרב ר' נסים" (15).

(ו) ובנו היה ר' יוסף הגדול, רב במרשיליה (Marseille) בערך בשנת 1350 (16). ממנו ומבנו ר' מתתיה נמסרו לנו פזמונים ויוצרות (17). יכול להיות שאחיו היה ר' מתתיה מפרובינץ (= Provence) וקרוב שהיה ממרשיליה, ושכשנת 1320 בערך היה גר בבית שאן בארץ ישראל, וכאשר בא אשתורי הפרחי, החוקר הידוע לארץ ישראל, התישב בבית שאן, בקהלת ר' מתתיה ידיד נעוריו ושם כתב את ספרו "כפתור זפרח".

(ז) בנו של ר' יוסף הגדול היה ר' מתתיה בפריש (18). הוא מת בערך שמונה שנים לפני גירוש היהודים מצרפת, שהיה בשנת קנ"ה — 1395.

(ח) שלשה בנים היו לר' מתתיה. הראשון ר' יוחנן הידוע, ששלט אחרי מות אביו בתור הרב הראשי לכל צרפת. והוא הגבר ראה עני: השנאה והמלחמה הבלתי צודקת של ר' ישעיה אבא מרי נגד רבנותו, ואח"כ כשהיה מוכרח לתגר מארץ מולדתו יחד עם כל יהודי צרפת והיה נע ונד עד שהתישב באיטליה, ושם היה נכבד מאד בתוך רבני הארץ (19).

מאותו תזמן התחילו לקרוא את המשפחה בשם Treves.

(12) Zeitschrift 1822, 283.

(13) Gross, MGWJ 15 (1871) 255. וברים עתיקים (ליפציג חר"ו).

(14) Gross, Réj 7, 77.

(15) גם מתתיה הגדול נקרא פעם "מאשכנזי", בס' הנייר העתק משנת 1392; ע' בר"ל

1,99 וגרוס Réj 7, 77 לשם אברהם במשפחה יש להוסיף שגם בן אחד של מתתיה מפריש

נקרא בשם אברהם (ע' בר"ל שם). (16) ע' בר"ל 91, 1.

(17) Zunz, Literaturgesch. 368, 370.

(18) ע' בר"ל 1,91 ותלמה. (19) בר"ל 98.

בנו אחר של מתתיה מפריש, אחיו של ר' יוחנן, היה ר' יוסף רב בדין (Dijon) בשנת 1391 ואח"כ בשלטשטט (אלזס), ובשנת 1418 נתמנה מקיסר ויגיסמונד להתנהלת המסים בתוך יהודי גרמניה וגר בקונשטנץ²⁰, ומצאתי בארכיון אחד תעודה, שחתם בכתב ידו את שמו יוסף דטרייזש. וגם אחיו ר' יוחנן חתם תשובה על קריש יתומים: נאום המדבר יוחנן בן מהר"ר מתתיה דטרייזש ז"ל (בית יוסף טור יורה דעה ת"ג). ר' יוסף מת קרוב לודאי באופן (Ofen), ששם היה רב (ע' הוספה ב).

בן שלישי של ר' מתתיה מפריש היה ר' אברהם²¹. גם בת היתה לר' מתתיה, נשואה לר' שמואל שפירא משפירא, ומהווה הזה יצאה למשפחת שפירא וגם למשפחת לוריא הזכות, להתפאר שהן מגזע רש"י. אמנם גם בזה יש קצת ספק, כי א. אפשרוין בספרו על משפחת לוריא (עמ' 11) מביע ספק במסורת זו, שיוסף כ"ץ לא הציג שום מקור. ולר' יוחנן היה בן ושמו יוסף. עליו מספר ריאטי (מקדש מעט עמ' ק"ד): "ובנו (של ר' יוחנן) היה ר' יוסף נסמך אחריו והיה דור שנים עשר ברבנות מאב לבן, ונפטר יום תשעה באב של שנת קפ"ט לאלף הששי... ונפטר בקושטנציא" (ע' הוספה א').

על סניף המשפחה באלזס וביחוד בשליטשטט ע' הוספה ג'. אכל מה שכתב אברהם אפשרוין²², שמשפחת Treves הגרה במאה הי"ג מגרמניה לצרפת. אינו נכון, כי כאשר הוכחתי, מוצאה בצרפת, והייתי בטרייזש, ואפילו אם ר' יוחנן היה אשכנזי²³.

הוספה א.

בעמ' א הבאתי את דברי ריאטי שמודיע, שר' יוסף נפטר בקושטנציא. כל חוקרי ההסטוריה כותבים מאז שר' יוסף טרייזש מת בקונשטנץ שבגרמניה (Konstanz או לפנים Kostnitz). זמן רב חפשתי את מקום בית הקברות שם ולא מצאתי. ולא מצאו אף מצבה אחת בקהלה העתיקה הזו, משום שבית הקברות של קהלת קונשטנץ לא היה בעיר עצמה, אלא בסביבה השויצרית. לידי ההכרה הזאת הגעתי רק אחרי חפוש רב. אבל מצאתי בינתיים שר' יוסף בכלל לא מת בעיר קונשטנץ אלא במקום אחר, בקושטנציא שבאיטליה. שם ישנן שתי ערים בשם הזה: א) קושטנצה. או קושטנציה במחוז Vercelli. ב) קושטנצו במחוז (San Costanzo) Pesaro ולזה מתכוין ריאטי, הסופר הידוע מחבר ס' מקדש מעט, שחי באיטליה באותו הזמן²⁴. אע"פ שאין מקורות על יהודי קושטנצה זו מראשית המאה הטי"ו, נמסרו לנו ידיעות על יהודי העיר הזאת מהמאה הטי"ז ברשימת חברי קהלת מנטובה משנת 1566 ("הצעה על אודות הגט" ויניציאה שכו" עמ' ל' ומ"א, ובספר "אלה הדברים"), ופעמים אחדות בספר Codices Hebraici in Turino (Turin 1880) p. 157-59, 196 de Constantia. משפחת Costanzi נמצאה בין הצנוזורים-האיטלקיים, למשל במאה הטי"ז חתם Gio Antonio Costanzi וגם Joa Antonius Costantius.

²⁰ ע' מאמרי בירחון שהוכרתי למעלה. ²¹ ע' ברילל 1,99 ומאמרי זה הוספה ג'.

²² MGWJ 47 (1902).

²³ ע' בריל 1,89. ²⁴ המ"ל י, גולדנשל חשב שהוא נולד בשנת 1392.

הוספה ב.

במאמרי על יוסף שלטשטט²⁶ הבאתי רק את ההשערה, שהוא הלך מקונשטנץ להונגריה. ועכשו יודע אני²⁷, שבאמת היה רב באובן (Ofen-Buda) והיינו הרב הראשון שם. כבר ב-10.8.1422 השיג *Josephus Judaeus inhabitator civitatis nostrae Budensis* זיגיומונד את אישור של אגרת השחרור הקודמת של יהודי הונגריה²⁷. וזמן מה אחרי כן נתמנה ר' יוסף כרב באובן עם שני פקידים ממשלתיים, כדי לגבות מאת היהודים את המסים להכתרת הקיסר. ובמקום אחר שם נקרא *magister Josephus Judaeus*.

הוספה ג.

הקהלה שלטשטט מפורסמת ע"י הרב ר' שמואל בן אהרן, מחבר המרדכי הקטן, שנסע לבבל, כדי להשיג מראש הגולה חרם נגד קהל שטראסבורג («חמשה קונטרסים»). אם באמת אביו של ר' אהרן היה ר' אברהם, יתכן להיות, שאברהם זה היה ר' אברהם בן הרב ר' מתתיה מפריש²⁸. אחרי גזרת המות השחור התישב בשלטשטט, שהיתה כבר מקודם קהלה²⁹ ויסד שם מחדש את הישיבה כמו אביו בפריש. נכדו היה ר' שמואל שלטשטט המפורסם. בנו ר' אברהם טבע בנהר רינוס, כאשר בא עם בני הישיבה משטראסבורג לקבל פני אביו בשובו מבבל. ממלא מקומו היה ר' יוסף משלטשטט, והיינו ר' יוסף טריויש (עמ' ו). ואחרי שהלך לקונשטנץ, היה ממלא מקומו שמואל טריויש ז"ל ר' אברהם. הוא סבל ממלחמת געקן ז. א. Armagnacs בשנת 1445³⁰, ואחר כך הגר למישטרי על יד Treviso ונקרא חכם ממישטרי (Mestre)³¹. בנו היה ר' אליעזר בן שמואל טריוישא (או טריויש או טריוישא)³². בתו חנה היתה אשת פרנס קהלת קראקא משה אברם, שעבר לשם מפראג בשנת 1520. ובנו של ר' אליעזר היה ר' הירץ נפתלי טריויש, שליח צבור בפרנקפורט על נהר מיין, מחבר ספר המקובל «דקדוק התפלה». ובנו היו הרב ר' אלעזר בפרנקפורט³³ ויוסף שהוציא גם כן את ספרי אביו. איך נגיע לאילן היחס הזה של סניף משפחת טריויש בשלטשטט:

אברהם בן מתתיה

אהרן

²⁶ ע' למעלה. ²⁷ מתוך מכתב מאת דר. גוינולד בכודשטט.

²⁷ Monumenta Hungariae Judaica, tomus I (Budapest 1903 Nr. 129, p. 165. A. Altmann, Urkunden Kaiser Sigismunds Nr. 11305 a, 11306 b. Reichstags-Akten, Band XI.

²⁸ ע' למעלה. ²⁹ S. Salfeld, Das Martyrologium des Nürnberger Memorbuches S. 69.

מביא בתוך הגוירות משנת ק"ט גם קהלת שלעשטט.

⁸⁰ ע' שו"ת ר' משה מינץ סי' מ"א.

⁸¹ ע' שלשלת הקבלה וקרוניקה של אליה קפסלי ב-36 (1924) Réj 79.

⁸² ע' שו"ת ר' משה מינץ סי' מ"ו, מ"ה, מ"ח.

⁸³ M. Horovitz, Frankfurter Rabbiner.

נפתלי בן-מנחם

מחקרי ראביע

א. ר' אברהם אבן-עזרא בארץ-ישראל

השאלה אם רבי אברהם אבן-עזרא חי זמן ידוע בארץ-ישראל — לא נפתרה עד היום. חסרים מקורות מהימנים. מטירתי לאסוף כאן את כל המקורות הנוגעים לפרשה זו. שמא נמצא דרך לפתרון השאלה.

• • •

- א. בפירושו על ויקרא (ג, יב) אומר ר"א אבן-עזרא: „כי הכבשים שהם בארץ-ישראל יש להם אליה גדולה. וזה דבר ידוע“.
- ב. בספרו „צחות“¹: „רק אנשי-טבריא גם חכמי-מצרים ואפריקא יודעים לקרוא הקמץ הגדול“.
- ג. שם²: „כן מנהג חכמי-טבריא והם העיקר, כי מהם היו אנשי-המסורת ואנחנו מהם קבלנו כל הנקוד“.
- ד. בפירושו הארוך על שמות (ב, ג): „ותחמרה... וזאת המלה נגזרת מן „בחמר“ והוא טיט אדום מדבק ימצא בארץ-ישראל... ובלשון ישמעאל יקרא „אל-חמר““.
- ה. שם (כג, יט): „ואל תתמה, בעבור, שלא נהגו אנשי אלה המקומות לאכול גדי-עזים, כי כל הרופאים מודים, כי אין בשר כמוהו ואפילו לחולים התירו, שיאכלוהו“³. וכן אוכלים אותו בספרד ואפריקא וארץ-ישראל ופרס ובבל“.

¹ מהדורת גביראל-הירש ליסמאן (פירורה תקפ"ז), דף ג, ב.

² דף ז, א.

³ על ר"א אבן-עזרא הרוסא עיין: ספר הטעמים, מהדורה שלי (ירושלים תש"א).

מבוא, עמ' XIII, הערה 3, M. Steinschneider, Gesammelte Schriften, I, S. 424—426.